

Др ВЛАДИМИР ЈОВИЋЕВИЋ

ПОДГОРИЧКА СКУПШТИНА
80 ГОДИНА КАСНИЈЕ
– историјскоправна расправа –

Крупан граничник у историји јужнословенских народа је стварање њихове заједничке државе 1. XII 1918. г. Посебно мјесто у припреми овог чина припада Подгоричкој скупштини, која је 26. новембра 1918. г. донијела Одлуку о уједињењу са Србијом. Са 1. XII 1918. г. завршава се једна етапа у историјском ходу југословенских народа и почиње нова.

Уједињење 26. XI 1918. г. и утемељење заједничке државе 1. XII 1918. г. припремају политичке, културне и економске потребе и циљеви јужнословенских народа. Да би се тај давнашњи циљ остварио, требало је претходно на Балканском простору срушити Турско и Аустроугарско царство, у чему су видну улогу имале Црна Гора и Србија. Њихова физичка жртва надмашивала је њихове моћи и такав подухват је био несразмјеран њиховим економским потенцијалима и бројности становништва. Несумњиво, обје земље су дале крупан допринос савезничкој ствари и интересима јужнословенских народа, за које се држало да у заједничкој држави налазе сопствено непролазно добро и творевину.

Период у развоју Црне Горе од 1878. до 1914. г. показао је да је њен историјски, економски и физички циљ био и остао уједињење са Србијом, а потом са другим јужнословенским земљама. Та тежња је подупирана разлозима етничке истовјетности и сродности, подударности и блискости језика, припадности хришћанској Православној цркви, заједничком простору и историјском исходишту, култури и др.

Догађај од 26. новембра и њему претходни у тијесној су међусобној вези. Сам чин уједињења је од великог значаја, иако о њему постоје два супротстављена значења. Од 1918. г. до данас постоје два непомирљива вредносна суда о истом догађају, односно о начину и сред-

ствима остварења несумњиво историјски великог подухвата. Носиоци супротних политичких пројеката нијесу од 1905. до 1919. г. успоставили стваралачки политички дијалог за добро Црне Горе, који као идеју помирења до данас нико није остварио. Сукоб је морао доћи, јер се нико није одрицао свога пута и циљева. Између идеје уједињења Црне Горе и Србије и независне Црне Горе, избор је зависио од односа снага.

Спорење и дилеме о Подгоричкој скупштини, коју припремају догађаји и која продукује догађаје, у науци трају до данас. Такво рачвање научних судова није омогућило да се смире политичке супротстављености. Од 1918. г. сваки политички програм у Црној Гори има своју "историју и историчаре". Дијалог о овим питањима све више личи на монолог и даље несагласних страна. Развој историографије омогућава да се у потпуности сагледају ови проблеми, препозна и утврди истина. Свако истраживање и свака написана ријеч представља велику одговорност пред историјом и народом. Велику одговорност носе личности које стварају историју. Овај истраживач је увјерен да је научну истину о 1918. г. могуће препознати и утврдити. Одговори нијесу сложени, колико су их таквим учинили не само историчари.

Као посљедицу идеолошког писања историје о периоду 1918–1945. и каснијем – извори, чињенице и докази, као темељ сваког научног истраживања и научног уопштавања, тешко мијењају једном усвојене научне ставове, а клатно политичких гихања на крају 20. вијека креће се у Црној Гори од провинцијског и покорног положаја Црне Горе у заједничкој држави, до издвајања из ње. Историчару може да изгледа да неки процеси, покренути догађајима 1918. г., још нијесу завршени, али је то само привид, јер је у питању њихово пресијецање и сретање 1945. г. Знатан број источноевропских и балканских земаља враћа се оним цивилизацијским токовима и вриједностима, као темељима дотичних друштава, који настављају насилно прекинути континуитет друштвеног хода. Отуда је критичко преиспитивање Подгоричке скупштине и уједињење оправдано и нужно.

Пред истраживачем је дилема о смислу Подгоричке скупштине – 80 година касније. На нека суштинска питања мора се дати одговор. Да ли је историјски истрошена творевина Подгоричке скупштине? Да ли начин и средства уједињења оправдавају овај велики догађај? Може ли историја као наука допринијети мирном разрјешењу наше друштвене кризе? Итд, итд.

Крфска декларација и ослобођење

Југословенски одбор, основан у Лондону 22. јануара 1915, као политичка група из југословенских крајева Аустро–Угарске, развио је

живу политичку активност на ослобођењу југословенских земаља и њиховом уједињењу у заједничку државу. Ова идеја је наишла на прихватање и подршку српске парламентарне опозиције и политичких кругова у Лондону, Паризу и Вашингтону.

Српска влада је радила на уједињењу Србије и Црне Горе, а од 4. марта 1917. г. званично се у ту активност укључио и Црногорски одбор за народно уједињење. Долази до сусретања Пашићевих политичких планова и схватања Југословенског одбора реализованог 20. јула 1917. г. усвајањем државноправног акта под називом Крфска декларација. Постигнута је "једнодушност и једногласност" у свим питањима будућег заједничког државног живота.

Прије свега, представници Срба, Хрвата и Словенаца поново и најодсудније наглашавају, да је "овај наш троимени народ један и исти, по крви, по језику, говорном и писаном, по осјећајима свога јединства, по континуитету и целини територије..."¹ У првом дијелу текста истиче се принцип самоопредјелења народа, а у другом дијелу набрајају се принципи унутрашњег уређења будуће државе. Крфска декларација представља изјаву представника Краљевине Србије и представника Југословенског одбора о оснивању заједничке државе. Овако значајан акт је послје потписивања саопштен савезничким владама. Потписници Крфске декларације су предсједник српске владе Никола Пашић и предсједник Југословенског одбора др Анте Трумбић.

Крфска декларација је поздрављена и прихваћена од Црногораца који су били за уједињење и који су били окупљени око Црногорског одбора за народно уједињење. Тачка 9. Декларације садржи принцип народног самоопредјелења. Истиче се циљ ослобођења и уједињења троименог народа Срба, Хрвата и Словенаца. "Наш народ поставља као једну нераздвојну целину проблем свога ослобођења од Аустро–Угарске и његово уједињење са Србијом и Црном Гором".² Значајно је што се истиче уједињење југословенских земаља испод Аустро–Угарске равноправно са Србијом и Црном Гором. Нема никаквог присаједињења Црне Горе Србији, а тим се утире пут уједињења Црне Горе и Србије, а у сљедећој државноправној радњи 1. XII 1918. г. стварања нове заједничке државе.

Крфска декларација задала је озбиљан ударац политичким плановима краља Николе, који је предузимао много тога да не дође до потписивања овог значајног акта и чинио све да осујети одлазак А. Трумбића на грчко острво Крф ради усвајања и потписивања Декла-

¹ Драгољуб Јанковић, *Југословенско ишћање и Крфска декларација 1917*, Београд, 1967, стр. 481–482.

² Исто, стр. 483–485.

рације. Црногорски двор је у "Гласу Црногорца" нападао не само Црногорски одбор него и српску владу, односно краљевину Србију и Крфску декларацију, нарочито у бројевима 27–29. Никола Пашић у мемо-рандуму од 16. XI 1917. г. истиче да се у будућу државну заједницу позивају "Хрвати и Словенци и онда да ли су се могли и смели одбацити Црногорци, који су нам много ближи од првих, из неке пажње према Краљу Николи а против народних интереса... Краљевској је влади и нашим претставницима на страни дужност да помажу мирним путем унионистички покрет међу Црногорцима... Аномалија је да Црна Гора остане и даље одвојена од Србије из чисто династичких рачуна који се стављају више интереса народа."³ Н. Пашић је увјерљив у свом ставу о црногорском и југословенском питању, што потврђују и многи други извори најјаче снаге. Умјесто да се објективно укаже на промашеност политике краља Николе током Првог свјетског рата и у избјеглиштву, Пашић је оглашен за гробара династије Петровић, што не одговара историјским чињеницама. Може се то, само донекле, схватити као покушај да се своја држава и њен краљ ослободе кривице за капитулацију, али су заиста неумољиве историјске истине, а наша везаност и оданост славној династији и црногорској држави је незаобилазна вриједност, као што је у истраживачкој радњи и незаобилазна пуна истинитост ослобођена свих емоција, заноса, необавијештености, непознавања проблема, полуфалсификата, мржње и осталог. Овај недавно објављени документ скида одређене стереотипе у нашој историографији.

Крфска декларација је снажан ударац непријатељима будуће државе, а прије свега Аустро–Угарској, Њемачкој и Италији.

Послије пробоја солунског фронта и ослобођења Скопља српска Врховна команда донијела је одлуку да упути трупе за ослобођење Црне Горе. Одред који је одређен за Црну Гору и Сјеверну Албанију назват је Скадарске трупе у формацији дивизије, у којој је II југословенски пук заузимао најзначајније мјесто. Овом одреду су биле прикључене француске снаге: ловачки батаљон, двије брдске батерије и ескадрон коњице. Скадарским трупама прикључени су црногорски политичари који су били за уједињење и требало је да у Црној Гори припреме све за овај догађај. За команданта Скадарских трупа одређен је пуковник Драгутин Милутиновић, коме је регент Александар пред полазак из Скопља рекао 8. октобра 1918. г.: "Вама је осигуран чин генералски јер сте то и раније заслужили. При раду у Црној Гори немојте бити мека срца. Краљу Николи треба забранити долазак у Црну Гору

³ Ђорђе Станковић, *Никола Пашић, о црногорском питању 1917*, Југословенски историјски часопис. 1–2/1996, стр. 206–207.

по сваку цијену, па ма употребили разна средства".⁴ Тада је већ било јасно да је краљ Никола велика сметња уједињењу Србије и Црне Горе. "Француска влада је благонаклоно гледала на све ове планове српске владе. Тако је, на захтјев српске владе, а и на захтјев Врховног команданта савезничке војске, забранила краљу Николи долазак у Црну Гору."⁵

Истраживач на овом мјесту примјећује: да краљ Никола није напустио војску и народ у јануару 1916. г., и да није водио онакву политику с Италијом у избјеглиштву – ни српска влада, ни савезничка Врховна команда не би могле изрећи такву забрану. Неспорна је чињеница да је Србија имала предност у односу на Црну Гору, али је исто тако неспорна чињеница да је државнополитички врх Црне Горе највише крив за неповољан положај Краљевине током 1918–1919. г.

У састав јединица одређених за операције кроз Црну Гору ушли су добровољци Југословени. Одред се придржавао упутства о дејствима у Црној Гори: добар однос са било којим црногорским трупима, упознавање са мисијом одреда, миран однос према поносним Црногорцима, спречавање нереда итд.

Према наређењу Врховне команде, II југословенски пук је 11. октобра 1918. г. кренуо за Црну Гору. У овој акцији одред је добио назив "Јадранске трупе". Црногорци су се прије доласка Јадранских трупа самоорганизовали, наоружали и у јачини 4–5 батаљона ослободили Плав, Гусиње, Андријевицу, Беране, Рожаје, Бијело Поље и Колашин – од почетка октобра до почетка новембра када је заробљено неколико хиљада непријатељских војника. Ово потврђује у својим извјештајима и командант Јадранских трупа. Црногорски устаници су се обрађали за помоћ српским трупима. Дивизијар Лакић Војводић је тражио помоћ у оружју и војсци.⁶

Снажније борбе су вођене на Вјетернику, који је важна тачка на путу за Подгорицу. Борбе за Подгорицу су вођене 17. и 18. октобра, а ослободили су је Црногорци и II југословенски пук. У ослобађању Црне Горе видно мјесто су имали и црногорски комити, који су позадинским, бочним и изненадним нападима наносили поразе непријатељу. Остали крајеви Црне Горе су ослобођени без већих окршаја или без борбе. Непријатељски војници су напустили 22. октобра, а на позив митрополита Дожића у Цетиње је дошла српска војска 23. и 25. октобра ради одржавања реда.

⁴ Видјети: Новица Ракочевић, *Црна Гора у Првом свјетском рату 1914–1918*, Цетиње, 1969, стр. 439.

⁵ Димитрије Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, Титоград, 1962, стр. 303.

⁶ Исто, стр. 308.

Пријеме, рад и одлуке Подгоричке скупштинине. – Ослобађање Црне Горе, отворило је пут политичким преокупацијама ујединитеља, прије свега, и присталица краља Николе. У Црну Гору је од стране српске владе упућен Светозар Томић, шеф Црногорског одсека у Министарству спољних послова. Он је добио посебна упутства и имао задатак да одржава везе са српском владом. Јанко Спасојевић, члан Црногорског одбора за народно уједињење, такође је упућен у Црну Гору, као и неки други Црногорци.

За предмет овог рада од посебног је значаја историјскоправна анализа Одлуке Велике Народне Скупштине Српског Народа у Црној Гори, донијета на сједници од 26. новембра 1918. г. у Подгорици (изворни назив). У трима тачкама се износе разлози за уједињење Црне Горе и Србије:

1. "Српски Народ у Црној Гори је једне крви, језика и тежње, једне вјере и обичаја с народом који живи у Србији и другим српским крајевима; заједничка им је славна прошлост којом се одушевљавају, заједнички идеали, заједнички народни јунаци, заједничка патња, заједничко све што један народ чини народом...";

2. "Економски интереси Црне Горе нераздвојно су везани за Србију и остале српске крајеве...";

3. "Политички интереси, такође, изискују уједињење..."

Разлози који су изнесени у Одлуци имају дубоко историјско и државноправно утемељење и оправдање. У тачки 1. дата је, на конкретном историјском уједињењу, потпуна дефиниција нације, на примјеру српског народа, истог народа, Црне Горе и Србије. Обнова заједничке српске средњовјековне државе идеал је генерација од 1459. г. и 1499. г. У тачкама 2. и 3. указује се да је економска и политичка сигурност могућа у заједничкој држави. Осуђују се чин капитулације 1916. г. и држање краља Николе.

"Српска Велика Народна Скупштина у Црној Гори, као вјерни тумач жеља и воље цјелокупног српског народа у њој, вјерна историјским предањима и завјетима својих предака, који су се за њих вјековима борили – једногласно поименичним гласањем одлучује:

1. Да се Краљ Никола I Петровић–Његош и његова династија збаци са црногорског пријестолоа;

2. Да се Црна Гора с братском Србијом у једини у једну једину државу под династијом Карађорђевића, те тако уједињена ступи у заједничку Отаџбину нашег троименог народа Срба, Хрвата и Словенаца;

3. Да се изабере извршни Народни одбор од 5 лица, који ће руководити пословима, док се уједињење Србије и Црне Горе не приведе крају; и

4. Да се о овој скупштинској одлуци извијести бивши краљ Црне Горе Никола Петровић, Влада Краљевине Србије, пријатељске Споразумне силе и све неутралне државе".

Двије прве тачке Одлуке су од посебног историјског значаја за Црну Гору, поготово тачка 2. која се односи на уједињење двије српске државе. Уједињењем су остварени велики историјски народни идеали, отворени видици, оснажена одлука која није имала алтернативу, остварена је Његошева завјетна косовска мисао. Црна Гора је ушла у заједничку државу са великим надама, из сна и срца пробуђеним, а и с немаштином коју је требало лијечити.

Са сигурношћу можемо тврдити да све радње које претходе Подгоричкој Скупштини и донесене одлуке карактерише сљедеће:

1. У свакој радњи, правном или политичком акту и одлуци у првом је плану уједињење српских држава Црне Горе и Србије у заједничку државу српског народа.

2. Строго поштовање поступка за избор народних посланика, уважавање формалноправне стране у раду Скупштине, демократичност и отвореност у раду и одлучивању.

3. Чврсте политичкоправне комуникације са Србијом, Југославијом и савезницима.

4. Италијани су велики противници уједињења, које брка њихове интересе на Балкану. Настоје са владом Краља Николе да спријече уједињење.

5. Одушевљење народа уједињењем. Нема доказа о присаједињењу Црне Горе Србији.

6. Одлуке о значајним питањима усвојене су у начелу и појединачним изјашњавањем.

Одлуке Подгоричке скупштине су ишчекиване са великим интересовањем, а њихово објављивање направило је снажан утисак на народ и наишло је на добар пријем и велик одјек. У нередовним и скромним техничким приликама стигло је на адресу Подгоричке скупштине 58 телеграма. Иако све карактерише велико задовољство и снажна подршка, даћемо само неке у анализи стања у Црној Гори.

Бјелопавлићка омладина истиче да су се они као "синови српског народа, задојени српским млијеком" одушевљено борили за историјски идеал уједињења. Чево поздравља рад велике народне скупштине "желећи да Српски идеали остварени уђу у велику Југославију". Грађани Цетиња истичу: "Живјело уједињење Српства". Епископ захумски Кирило поздравља уједињење. Ријечко-љешанска омладина пружа пуну подршку Великој народној скупштини, која је остварила "пет-вјековне Србинове идеје – уједињење свих Срба у једну јединствену цјелину..." Никшићка омладина у сличном садржају поздравља уједињење. Митрополит Митрофан Бан слави "ослобођење и уједињење српског народа, односно велике Југославије". Омладина колашинска и омладина пиперска у блиском исказу честитају уједињење. Војвода Лакић Војводић из Андријевице поручује: "петовјековне пат-

ње српског народа престале су..." Официри из Васојевића истичу: "Нека живи уједињено Српство."⁷

Подгоричка скупштина је остварила званичну комуникацију са Србијом и савезницима, које је, већ је истакнуто, о одлукама обавијестио Андрија Радовић.

Српском краљу Петру I и влади Србије достављена је одлука "којом је проглашено да се Црна Гора са братском Србијом уједини у једну једину државу под династијом Карађорђевића". Обавјештење је послато краљу Николи о Одлуци "да се Ваше Величанство збаци с престола... да се Вашем Величанству и Вашој династији за свагда забрани улазак у земљу и да се све покретно и непокретно имање Вашег Величанства и Ваше династије одузме у корист народа". Подгоричка скупштина шаље поздрав краљу Петру Карађорђевићу под чијом су мудро владавином "извојевани наши национални идеали".⁸ Званично су, такође, обавијештени: предсједник Српске народне скупштине, окружни начелници у Црној Гори, барски арцибискуп, муфтија црногорских муслимана и други.

Стање у Црној Гори објашњавају званична писма упућена предсједнику Велике Народне скупштине и званични извјештаји војних команданата.

У извјештају команданта Јадранских трупа Врховној команди се истиче пуни легитимитет и легалитет Подгоричке скупштине. "Избори су извршени без икаквог притиска са стране власти... Цело ово време употребљено је на парламентарне формалности, које су се желеле стриктно да очувају." Командант Јадранских трупа шаље телеграм 28. XI 1918. г. (стари календар) команданту Друге армије: "Непријатељи уједињења раде да компромитују данашње стање изазивајући нереде и позивајући страну војску да уведе ред."

Ова два извора указују на међуповезаност Подгоричке скупштине, која је имала утемељење у већинској народној вољи, и припремања побуне незадовољних Црногораца одлукама Велике народне скупштине. Значајан службени акт упућује предсједник Владе Србије Саву Церовићу, предсједнику црногорске Народне скупштине, од 11. децембра 1918. г.: "Влада Његовог Величанства Краља свих Срба, Хрвата и Словенаца примила је к знању ову одлуку... (Влада) ће одмах предузети све нужне и хитне мјере те да се горња одлука што пре у дело приведе".⁹ У акту се поздравља уједињење, а не присаједињење, Црне

⁷ Јован Р. Бојовић, *Подгоричка скупштина 1918*, Горњи Милановац, 1989. г. стр. 149, 154, 156, 161, 168, 170, 172, 178–179 (цитирани телеграми).

⁸ Исто, стр. 195–198.

⁹ Исто, стр. 211, 229, 229, 232, (Цитати о стању у Црној Гори послје избора)

Горе и Србије. Предстоје дани, мјесеци и неколико првих година, послије 1. XII 1918. г., на оживотворењу велике идеје.

Рад Извршног одбора на Подгоричкој скупштини прати 9 аката, од којих је нарочито значајан Програм рада овог органа. Извршни одбор је обавијестио владу Србије, владу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и владе савезничких држава о уједињењу. Истиче се пуна равноправност са Србијом и ступање "у иста јавна права и јавне обавезе."¹⁰ У прогласу Извршног одбора Црногорцима, краља Николу сматрају за издајника и крвавог апсолутисту и тлачитеља народних права и слободе."¹¹ Овај политички став указује на непомирљивост до краја. Створен је фронт од два супротстављена тора Црногораца од којих ни један није чинио уступке, приближавања и превазилажења, а путеви усаглашавања и мирења – били су порушени.

Подгоричка скупштина је увод у један други значајан догађај. Први и велики датум у историји јужнословенских народа је 1. децембар 1918. г. Тог дана је у Београду дошло до свечаног састанка делегације загребачког Народног вијећа Срба, Хрвата и Словенаца из Аустроугарске, на челу са предсједником др Антом Павелићем и регента Александра Карађорђевића. Павелић је прочитао Адресу, у којој је, поред осталог, стајало да је Делегација срећна што поздравља "Ваше Краљевско Височанство у предстоници ослобођене Србије, као Врховнога Команданта побједоносне народне војске, која је у заједничкој борби с војскама моћних савезника створила увјете за извршење великога дјела нашега народног уједињења... закључило је Народно Вијеће у својој сједници од 24. XI да проглашава уједињење државе Словенаца, Хрвата и Срба са Србијом и Црном Гором у јединствену државу".¹² Тако, овим закључком Вијећа проглашава се уједињење јужнословенских земаља – државе Словенаца, Срба и Хрвата формиране на цијелом југословенском подручју бивше Аустро–Угарске монархије, с једне стране, са Србијом и Црном Гором, с друге стране. Црна Гора у овом акту је равноправна страна са Србијом, које са другом страном творе Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

У свом одговору на Адресу регент Александар је званично и свечано прогласио "уједињење Србије са земљама независне државе Словенаца, Хрвата и Срба у јединствено краљевство Срба, Хрвата и Словенаца".¹³ Историјски сан многих знаменитих личности и генерација постао је стварност на јужнословенским просторима.

¹⁰ Исто, стр. 254–255.

¹¹ Исто, стр. 257.

¹² Драгош Јевтић, *Државнојравна историја Југославије – одабрани извори*, Београд, 1986, стр. 162–164.

¹³ Исто, стр. 164–165.

Истраживачи који су оспоравали легалитет и легитимитет Подгоричке скупштине, у факту да у прогласу о уједињењу није споменуто Црна Гора, нашли су оправдање за такав свој став. Зашто Александар Карађорђевић није споменуо Црну Гору? Димитрије Вујовић наводи да, иако је регент био обавијештен о уједињењу Црне Горе и Србије, званично није до 1. децембра добио акт о уједињењу, није је ни споменуо, јер је то могло донијети међународне импликације због постојања избјегличке црногорске владе, коју су још признавали савезници. "Но без обзира на то зашто регент није поменуо Црну Гору приликом проглашавања уједињења, она је *de facto* од тог датума била саставни дио Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца."¹⁴ Делегација Подгоричке скупштине предала је 17. XI 1918. г. регенту Александру одлуке Подгоричке скупштине, а његовим званичним пријемом, сматрало се и држало, одлуке Подгоричке скупштине ступиле су на снагу. Заједничка југословенска влада формирана је 21. децембра 1918. г. у чији је састав ушао и Милосав Раичевић, посланик Подгоричке скупштине. Све је ово припрема за прекид дипломатских односа 28. децембра 1918. са црногорском владом. Свака радња и акт од 1. децембра 1918. г. до 28. децембра исте године имају свој међународноправни смјер који води учвршћивању и признавању новостворене државе. Нова влада Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, у ноти упућеној савезницима и неутралним владама, указује на значај три датума: 1. децембра, 17. децембра и 21. децембра 1918. г., који су значајни и историјски за заједничку државу. Произлази из формулације ноте, као закључак, да су одлуке Подгоричке скупштине биле званично предате 17. децембра 1918. г. регенту Александру и његовом изјавом званично потврђене и прихваћене. У манифесту регента Александра, којим се он 6. јануара 1919. г. обратио народу поводом сазивања народног представништва у Београду, истакао је да ће Црна Гора имати свога представника.¹⁵ Значи, Црна Гора се од 17. децембра прихвата званично као саставни дио нове државе, а коначно 20. априла 1919. г. распуштена је Подгоричка скупштина и Извршни одбор је престао да ради, а власт у Црној Гори је преузео повјереник из Београда, што је редован државноправни слијед конституисања Краљевства, односно званичног третирања Црне Горе као саставног дијела нове државе.

Подгоричка скупштина је код већине Црногораца примљена са одушевљењем, а мањи број њих примио ју је са разочарањем. Незадовољници, углавном присталице краља Николе, из оданости према династији и љубави према својој Господару и "јединој Црној Гори" – ни-

¹⁴ Димитрије Вујовић, *Подгоричка скупштина 1918*, Загреб, 1989. стр. 112.

¹⁵ Фердо Шићић, *Документи о постојању Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918*, Загреб, 1920, стр. 298–300.

јесу могли да замисле себе и Црну Гору без краља Николе. Они нијесу тражили друге видике, јер су сматрали да је Црна Гора за њих читав свијет. Многима није било страно уједињење, велики страх и неизвјесност због црногорске државе, која је све за Црногорце – у промјенама су видјели велику опасност. У једном раскршћу идеја – светиње живота браће Црногораца су погажене и поништене. Није било једног духовног Петра I или једног свјетовног књаза Данила, да Црногорце приведе послушању и помирењу. Сукоб је био неизбјежан. Долази до Божићне побуне.

Завршни дио ове расправе определијелен је као синтеза.

У правном тумачењу прводецембарског акта из 1918. г. Слободан Јовановић расправља о томе да ли је држава Срба, Хрвата и Словенаца стара или нова државна творевина. Јовановић је мишљења да је држава СХС стара са становишта међународног права, јер није дошло до прекида у претходном систему међународних уговора Краљевине Србије, а са становишта уставног права – држава СХС је нова држава.¹⁶ Фердо Чулиновић сматра да је Краљевина СХС била нова држава, јер посједује нову државну територију, нову организацију власти и нов правни систем.¹⁷ Мислимо да је увјерљивији став Ф. Чулиновића о новој држави, јер она то јесте и као субјекат међународних односа са конститутивним елементима: територија, становништво и суверена власт. Иако постоји донекле само, континуитет са Краљевином Србијом (признавање међу-уговора), у питању је и са унутрашњег и са међународног гледишта нова држава. Дакле, суштина је то што не постоји истовјетност претходних држава (Србија, Црна Гора, и земље Аустро-Угарске) са Краљевином СХС.

Живојин Перић оспорава, са становишта међународног и уставног права, ваљаност Подгоричке скупштине. Неосновано тврди да "О овим стварима није се доскора смјело писати код нас."¹⁸ Међутим, обимна литература о Подгоричкој скупштини објављена 1929. г., односно 1940. г., недвосмислено демантују његов став.¹⁹ Ж. Перић у одлукама Подгоричке скупштине види случај анексије Црне Горе од стране Србије.²⁰ То је знатно тврђа констатација од оне коју користе пристали-

¹⁶ Слободан Јовановић, *Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд, 1924, стр. 21.

¹⁷ Фердо Чулиновић, *Државноправни развитак Југославије*, Осиек, 1976, стр. 146.

¹⁸ Живојин Перић, *Црна Гора у југословенској федерацији*, Економист, бр. 7–9, Загреб, 1940, стр. 3.

¹⁹ Видјети попис литературе: Драгољуб Живојиновић, *Борба Црне Горе за ојстиванак 1914–1922*, Београд, 1996.; Гавро Перацић, *Несиванак црногорске државе у Првом свјетском рату*, Београд, 1988. г.

²⁰ Живојин Перић, нав. часопис, стр. 5–9.

це зеленашке и федералистичке политичке оријентације, који сматрају да је 26. новембра 1918. г. Црна Гора присаједињена Србији. Неки научници га, дужом употребом и одомаћивањем у политици, из ове сфере живота преносе у науку. Милан Бартош уочава да је Подгоричка скупштина у ствари чин добровољног уједињења Црне Горе и Србије, а нестанак Црне Горе као међународног правног субјекта изводи из одлука Подгоричке скупштине.²¹ Дакле, није у питању ни анексија Црне Горе, ни присаједињење, већ уједињење. Акт од 1. децембра 1918. г. означио је конституисање нове државе.

Гавро Перaziћ сматра да се чином ослобођења од окупатора враћа суверенитет Црној Гори и Србији, а Одлуком о уједињењу "И једна и друга тим актом ишчезавају као индивидуални субјекти међународног права".²² Неодржив је суд присталица тезе о присаједињењу Црне Горе Србији, поред осталих разлога што је Подгоричка скупштина донијела управо Одлуку о уједињењу са Србијом, а не о присаједињењу. Другачију одлуку је донијела Велика народна скупштина Војводине 25. новембра 1918. г. у Новом Саду. Тачка 2. гласи: "Прикључујемо се Краљевини Србији..."²³ Нарочито, од 1. децембра 1918. г., даном поглашења Краљевине СХС, нестаје и Србије као субјекта међународног права, а не само Црне Горе. Такве промјене имају ваљаност у међународном јавном праву.

Алекса Матановић оспорава Мишљење Ж. Перића о нелегалности Подгоричке скупштине. Наиме, Ж. Перић оспорава одлуку о уједињењу, која гласи: "Да се Црна Гора с братском Србијом уједини у једну једину државу под династијом Карађорђевића..., а то није ваљан разлог за улазак у нову државу "заједничку Отаџбину нашег троименог народа Срба, Хрвата и Словенаца". А. Матановић доказује да је једно и друго уједињење недјеливо (прво са Србијом, а тако уједињење њих двије у Краљевину СХС). Ова два дијела Одлуке о уједињењу чине једну цјелину.²⁴ Први дио одлуке (диспозитив) усмјерава правну судбину другог, јер ако се не признаје уједињење са Србијом, не може бити ни уједињења "у заједничку Отаџбину".

Димитрије Вујовић у студији "Уједињење Црне Горе и Србије"²⁵ остаје при ставу да Подгоричка скупштина представља присаједињење Црне Горе Србији, јер је на "Подгоричкој скупштини потпуно побиједила и прихваћена Пашићева великосрпска концепција рјешава-

²¹ Милан Бартош, *Међународно јавно право*, књ. I, Београд, 1956, стр. 315–317.

²² Гавро Перaziћ, *Нав. дјело*, стр. 185–186.

²³ Драгош Јевтић, *Нав. дјело*, стр. 161.

²⁴ Алекса Матановић, *Уједињење Црне Горе са Србијом*, Београд, 1941, стр. 22–28.

²⁵ Димитрије Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, Титоград, 1962.

ња нашег националног питања".²⁶ У каснијим истраживањима на раније непознатим изворима Димитрије Вујовић је измијенио своје закључке о Подгоричкој скупштини, који су синтезовани у цитираној мисли. У студији "Подгоричка скупштина 1918"²⁷ Димитрије Вујовић утемељено тврди "... да су одлуке Подгоричке скупштине, у оном моменту, изражавале вољу већине црногорског народа, онда се те одлуке могу рачунати као легитимне, а власт из њих произашла легална".²⁸ Овом суду није потребно објашњење. Познати научник се у овој студији ослободио познатих формула и кованица о великосрпском хегемонизму и слично.

Ова политичка идеја о тзв. хегемонизму појављује се на овим просторима после повратка 1907. г. књаза Николе из званичне посјете Бечу.²⁹ Између два рата је прихватају комунисти, усташе и противници Подгоричке скупштине, а после 1945. г. као идеолошка парола улази у науку, која је добрим дијелом идеологизирана.

Д. Вујовић оспорава мишљење Ж. Перића о нелегитимности Подгоричке скупштине, зато што је Устав био још на снази и да се зато нијесу могле прихватити њене одлуке. Насупрот таквом ставу, Д. Вујовић сматра да је народ извор легитимности и да на основу своје слободне воље може да мијења друштвено и државно уређење.³⁰ Многи догађаји прије и после 1918. г., мирни или револуционарни, измијенили су слику друштвеног и државног уређења широм свијета, а то значи да Устав Књажевине Црне Горе из 1905. г. није могао бити разлог поништавања једне друге снаге и воље изражене на Подгоричкој скупштини. Уједињење су подржале све снаге Црне Горе и Србије, чак и републикански оријентисане, сем сепаратистичких снага краља Николе.³¹

Издазак на изборе и присталица краља Николе упућује да су и они прихватили уједињење, што значи да је и њихова слободно изражена воља била извор легитимности Подгоричке скупштине. Зеленаши истичу: "Ми смо за Југославију... Ми смо за то да у Југославију уђу Црна Гора и Србија братски руку под руку и равноправно".³² Из свега изложеног произлази да Србија није увела Црну Гору за руку у уједињење, него су заједно "под руку и равноправно" ушле у Југославију. "Треба нарочито нотирати да зеленаши не желе ни да чују да се гово-

²⁶ Исто, стр. 325.

²⁷ Димитрије Вујовић, *Подгоричка скупштина 1918*, Загреб, 1989.

²⁸ Исто, стр. 110.

²⁹ Никола Шкерковић, *Црна Гора на освијету XX вијека*, Београд, 1964. стр. 193.

³⁰ Димитрије Вујовић, *Подгоричка скупштина*, стр. 110.

³¹ Исто, стр. 117.

³² Исто, стр. 41 (преузет цитат).

ри о повратку краља Николе у Црну Гору, јер сваки Црногорац види своју пропаст у независности Црне Горе..."³³ Многи зеленаши нијесу били потивници у једињења. Закључимо, да је неодрживо црно-бијело писање историје, јер се тако није стварала Југославија.

Црна Гора и Србија, и држава Словенаца, Хрвата и Срба, историјски су изабрале најбоље рјешење. Црна Гора није могла и није хтјела да буде изван процеса уједињења, иако је то могла само с апстрактног становишта, које не познаје и не признаје друштвену стварност и процес свога времена.

Једна група историчара сматра да је званична Србија својим радњама политичког, војног, дипломатског и економског карактера довела до капитулације Црне Горе у јануару 1916. г. Нарочито се терете Петар Пешић и Никола Пашић. Други износе супротно мишљење и суд, које оснажују најјачи извори и докази. "Званична Србија се не може окривити за капитулацију црногорске војске... Окривљавати за капитулацију било кога другог – историјски је необјективно и не одговара чињеницама... да су краљ Никола и влада Лазара Мијушковића били за повлачење, ни Пешић ни Пашић не би могли то спријечити"³⁴ – закључује Новица Ракочевић о одговорности краља Николе и владе за капитулацију Црне Горе и полагање никад до тада не положеног славног црногорског оружја.

Они истраживачи који ујединитељски покрет виде као превратнички чије су одлуке необавезујуће о уједињењу, сматрају да је Србија у Крфској декларацији из 1917. г. наметнула монархију као облик државног уређења, а не републику. Овај став није увјерљив, јер су и Црна Гора и Србија биле краљевине и није било разлога, било које природе, да се такво стање мијења, нарочито што је народ био срођен са краљевинама, а послје 1918. г. у Европи знатно претеже монархија над републиком.

Претјерују поједини историчари у оцјени капитулације да је краљ Никола издао Црну Гору. Такав суд и оцјена су неодрживи, јер пред силом која поништава међународно и унутрашње право – невољно напуштање Црне Горе није издаја, а краљ Никола није у историји био ни први ни посљедњи владар који је оставио своју земљу. Са моралног становишта његов гест није одобрен у народу, који је у озлојеђености и разочарању оштро и грубо нападао монарха (Тај чин је можда могао урадити неки познати или непознати владар, али не никако познати црногорски краљ!)

³³ Исто, стр. 170 (преузет цитат).

³⁴ Новица Ракочевић, *Црна Гора у Првом свјетском рату 1914–1918*, Цетиње, 1969, стр. 195–196.

Димитрије Вујовић истиче да су зеленаши признавали легалност избора за Подгоричку скупштину, "о чему говори сама чињеница да су узели учешћа на изборима... Осим тога, постоје многи документи у којима се они изјашњавају за уједињење, како у периоду избора и рада Подгоричке скупштине, тако и у периоду божићне побуне".³⁵ Учешћа у изборима узели су и Албанци и муслимани, који су бирали своје посланике. Чињенице указују да је одушевљење народа било велико. Уједињење у Црној Гори имало је општенародни карактер.

Димитрије Вујовић у студији "Подгоричка скупштина 1918" коригује своје раније изнесено мишљење о Подгоричкој скупштини и износи понављамо утемељену и провјерену истину: "... онда се те одлуке могу рачунати као легитимне, а власт из њих произишла као легална".³⁶ Овај аутор тврди да је у раду Подгоричке скупштине "постојао извјестан ниво парламентаризма и демократичности".³⁷ Ови судови несумњиво мијењају искривљене ставове и мишљења. Цитирани историчар закључује да су противници уједињења "били најконзервативније снаге у црногорском друштву"³⁸, а на супрот њима ујединитељи се боре "за једну историјски прогресивну ствар – за уједињење Црне Горе са Србијом и другим југословенским земљама."³⁹ Милорад Екмечић даје синтезу владавине краља Николе и карактера његовог политичког дјеловања и оног покрета његових присталица који су заједно са владарем показали своје држање у јануару 1916. г., Божићној побуни и одметничком покрету и доносили одлуке чије посљедице нијесу биле безазлене за Црну Гору и Црногорце. "Био је то дубок реакционаран покрет једне сердарске мањине."⁴⁰ Научни судови ових угледника нијесу резултат произвољности, него исход савјесног научног истраживања.

Једна врста историјске статистике показује да је велика већина народа била 1918. г. за уједињење Црне Горе и Србије (око 85 одсто), а у Божићној побуни и одметничком покрету учествује страна краља Николе, која је у знатној мањини (3000–4000). Бјелашима се упућује замјерка да су у кратком временском року организовали изборе за Подгоричку скупштину и на брзину донијели значајне одлуке. Ови критичари не желе да виде да су се крајем 1918. г. догађаји брзо смјењивали, да је усљед слома Аустро–Угарске требало брзо радити и одлучивати, да би се остварио историјски циљ уједињења.

³⁵ Димитрије Вујовић, *О конјроверзама у схваћањима уједињења Црне Горе и Србије*, Историјски записи, 1/1989, стр.139.

³⁶ Димитрије Вујовић, *Подгоричка скупштина*, Загреб, 1989, стр. 110.

³⁷ Исто, стр. 141.

³⁸ Димитрије Вујовић, *О конјроверзама...*, стр. 139.

³⁹ Исто, стр. 141.

⁴⁰ Милорад Екмечић, *Сиварање Југославије 1700–1918*, Београд, 1989, стр. 824.

Анализа избора за Подгоричку скупштину, начин рада и одлучивања могу пружити довољно доказа о њеној регуларности. Да је у питању уједињење, а не присаједињење, односно "окупација" како тумаче неки историчари, потврду налазимо у тачки 9 Крфске декларације. Наглашава се уједињење Срба, Хрвата и Словенаца из Аустро–Угарске "са Србијом и Црном Гором". Иако Декларација претходи Подгоричкој скупштини, она сама собом потврђује да је пројектовано уједињење јужнословенских народа и земаља, јер да је супротно пројектовно, не би се спомињала Црна Гора. Андрија Радовић у службеном обраћању Сетон–Ватсону истиче да је побједа савезничке ствари за Црну Гору и Србију значила "прилику да се оне поново уједине"⁴¹ послје средњовјековне пропасти. Делегација загребачког Народног вијећа Срба, Хрвата и Словенаца из Аустро–Угарске у адреси која је 1. XII 1918. г. предата регенту Александру у Београду је унијела да је закључило "Народно вијеће у својој сједници од 24. новембра да проглашава уједињење државе Словенаца, Хрвата и Срба са Црном Гором и Србијом у јединствену државу".⁴² Дакле, у чину уједињења јужнословенских земаља у јединствену државу постоји Црна Гора, те да је у питању присаједињење од стране Србије или окупације Црне Горе од стране Србије, не би била унесена у Адресу као посебан државноправни субјект. То не би могло да егзистира да је у питању присаједињење или окупација, како се дефинише положај Црне Горе на дан 1. XII 1918. г. у радовима неких историчара. Критичари уједињења јужнословенских земаља у јединствену заједничку државу упућују крупне замјерке што се у чину свечаног уједињења не спомиње Црна Гора и тако сматрају да је нестало само Црне Горе као међународног субјекта. Регент Александар у одговору није навео Црну Гору, јер је делегација Подгоричке скупштине тек 17. XII 1918. г. њему предала Одлуку о уједињењу Црне Горе и Србије. Помињање Црне Горе 1. XII 1918. г. могло је донијети међународне импликације због постојања избјегличке црногорске владе. У чину уједињења односи између Црне Горе и Србије су равноправни. Извршни одбор је обавијестио владу Србије, владу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и владе савезничких држава о уједињењу и ступању са Србијом "у иста јавна права и јавне обавезе."⁴³ Очигледно, Црна Гора није у подређеном положају.

У раду Подгоричке скупштине, сходно могућностима и укупном степену друштвеног развоја, оживотворена су начела; јавности, рав-

⁴¹ Драгољуб Живојиновић, *Борба Црне Горе за ојстѝанак 1914–1922*, Београд, 1996, стр. 146–147.

⁴² Драгош Јевтић, *Државнојравна историја Југославије*, одабрани извори, Београд, 1986, стр. 163–164.

⁴³ Јован Бојовић, нав. дјело, с тр. 254–255.

ноправности, демократичности и слободе воља. То се очитује и на примјеру групе Цетињана који су се у име 250 гласача обратили 21. новембра 1918. г. Народној скупштини сматрајући да су наведени гласачи противузаконито оштећени. На другој претходној сједници Скупштине одржаној 25. новембра 1918. г. вођена је расправа о овом случају и утврђено је да су избори за Цетињски округ били регуларни. Жалба је одбијена. Овај случај се у задње вријеме доста експлоатише, научно и публицистички, и погрешно тумачи, јер се не узимају наведене чињенице из расправе. О сваком питању, о коме се одлучивало, нарочито о крупним одлукама о уједињењу, расправљало се и одлучивало у начелу и појединачно.

Живојин Перић износи мишљење – да је Црна Гора од самог почетка нове јужнословенске државе била њен саставни дио, а не дио Србије.⁴⁴ Ово мишљење је у дубокој противурјечности са његовом оцјеном о анексији Црне Горе од стране Србије. Нема анексије као акта физичке силе припајања државне територије од стране друге државе, противно одредбама међународног права – у овом конкретном историјском случају, ни *de facto* ни *de jure*. Ако је Црна Гора од 1. XII 1918. г. саставни дио Краљевине СХС, није било анексије 16. XI 1918. г.

Мандат савезничких оружаних снага на територији и Црне Горе од 1918–1919. г. најбоље показује какав је државноправни статус Црне Горе и њен међународни субјективитет. У Версају је 2. новембра 1918. г. одлучено, на сједници Врховног савјета савезничких сила, да Црну Гору посједну француске, енглеске, италијанске, америчке и српске трупе. Од 3800 српских војника у саставу савезничких снага веома је мали број Србијанаца, јер су то већином добровољци из Аустро–Угарске. Главна мисија ових трупа је да ослободе Црну Гору и одрже ред и мир. У неким историографским радовима се присуство српских трупа изједначава са окупацијом, иако се на територији Црне Горе налазе и остале савезничке снаге. Према томе, сходно Хашком правилнику из 1907. г., Црна Гора није окупирана, јер се не налази "под влашћу непријатељске војске".⁴⁵ Црна Гора није имала своју војску као Србија да би је ова ослободила. У Упутству српским трупама у саставу савезничких снага се изричито подвлачи: "Ми нијесмо дошли да владамо Црном Гором."⁴⁶ Од 1. XII 1918. г. у Црној Гори српске трупе су на сопственој територији, односно на територији Краљевине СХС.

Савезничке силе у Црној Гори послје 1. XII 1918. г. имале су законита овлашћења да у случају побуне "послуже новој држави ради

⁴⁴ Живојин Перић, нав. часопис, стр. 6–9, 16.

⁴⁵ Гавро Перазић, *Међународноправна основа мандата савезничких оружаних снага на територији Црне Горе 1918–1919*; Историјски записи, 3–4/1988, стр. 202.

⁴⁶ Исто, стр. 206.

успоставе мира и реда".⁴⁷ Ово многе научне, публицистичке и друге дилеме разбистрава и ствари доводи на своје мјесто у систему историографије.

Зрели историографски радови садрже критичку оцјену у овим покретима. Драгољуб Живојиновић потврђује умијешаност избјегличке нејске владе и Италије у Божићној побуни. Он истиче да "Божићна побуна представља покрет конзервативног дела црногорског друштва с циљем да обнови реакционарно–аутократску владавину – која није имала ничег заједничког са стремљењима већина становништва."⁴⁸ Милорад Екмечић, послје свестране анализе појава и процеса, истиче да је покрет присталица Краља Николе "дубоко реакционаран".⁴⁹ Исти аутор разлаже, везано за покрет за независну Црну Гору, да су теорије о самосталној Црној Гори, односно посебној црногорској нацији, никле "у италијанској, масонској и ватиканској спољној политици до 1918. године. Постепено ће се претворити у политичку платформу југословенских марксиста"⁵⁰ Овај суд указује на сложеност и замршеност процеса, од којих су неки пројектовани не бирајући средства за њихово реализовање. Димитрије Вујовић утемељено тврди да су присталице краља Николе – противници уједињења – "били најконзервативније снаге у црногорском друштву... побуњенички покрет, макар изгледао као продужетак божићне побуне, и макар се ослањао на незадовољство једног дијела народа, постаје обичан инструмент за остваривање сепаратистичких тежњи краља Николе и империјалистичких планова Италије."⁵¹ И Божићна побуна и одметнички покрет су у узрочно–посљедиочној вези са Подгоричком скупштином. И овај аутор тврди да је овај покрет противника уједињења био "у неким сегментима и врло реакционаран".⁵²

Овај аутор је категоричан у суду да су снаге за уједињење Црне Горе и Србије "биле најнапреднији дио црногорског друштва, које су се заносиле либералним идејама."⁵³

Овим смо радом одговорили на бројна питања која су и данас нарочито актуелна и разријешили многе недоумице, оспоравања и погрешна тумачења. Аутор је увјерен да за тако нешто има потврду и утемељење у изворима и доказима првога реда, упоређењима и критичком преиспитивању.

⁴⁷ Исто, стр. 208.

⁴⁸ Драгољуб Живојиновић, нав. дјело, стр. 288, 294, 301–302, 306–307, 313–316.

⁴⁹ Милорад Екмечић, нав. дјело, стр. 824.

⁵⁰ Исто, стр. 825–827.

⁵¹ Димитрије Вујовић, *О конјироверзама и схваћањима уједињења Црне Горе и Србије*, Историјски записи, 1/1987. стр. 139–140.

⁵² Исто, стр. 140.

⁵³ Димитрије Вујовић, *Подгоричка скупштина 1918*, Загреб, 1989. стр. 102.

*Умјесѐо закључка – поглед у будућности и
одговорности историчара*

Освједочена је мисао – без погледа у прошлост нема погледа у будућност. На основу резултата југословенске историографије не постоји исти или приближно сличан научни поглед о прошлости, а према кретању и развоју друштва неизвјесна је наша заједничка будућност, зато и нема јасног погледа у сјутрашњицу.

Двадесети вијек на југословенском простору карактеришу дубоки глобални процеси. Уједињење и стварање Југославије 1918. г. је процес интеграције. Успостављање комунистичке једнопартијске владавине 1945. г. је процес дисконтинуитета – исклизнуће историје. Комунизам је дошао као велика нада и вјера човјечанства, али је примијењен на непримјенљив начин. Пропашћу комунизма идеја социјалне правде и сигурности није изгубљена, али ће неке друге генерације то радити историјски цјелисходно, тражити и чекати боље и другачије прилике. Распад или разбијање друге Југославије 1991–1992. г. је процес дезинтеграције, сурове и немилосрде према светињи живота народа и појединаца. Политика нема јасан поглед у будућност, историја као наука може да отвори видике и укаже на правце друштвеног хода. Мудрост историје нас упућује да садашње посљедице тражимо и налазимо у узроцима оновремених догађаја и процеса.

На основу научних сазнања, алтернатива у друштвеном кретању, континуитета у друштвеном ходу, ритмова дугог трајања и насиља над историјом – историчар са више поузданости и извјесности може указивати на друштвену статистику и динамику, општу тенденцију смјерова процеса итд.

Посљедице великих промјена у 20. вијеку, које се спуштају до нивоа сваког појединца, препознајемо као дубоку и вишеслојну кризу, која враћа на ниже облике друштвеног организовања, доноси духовно сиромаштво и биолошко преживљавање. Располућено је народно биће и разбијена историјска свијест, а умјесто ње формирају се друге: неокомунистичка, страначка, племенска, интересна и други ретроградни облици. Сваки догађај у 20. вијеку има више варијанти "историја" које воде у разграђивање друштва. Пријети нам опасност од антиисторије! Злоупотреба историјске истине може за друштво бити веома рушилачка.

Враћање цивилизацијским вриједностима и правном и политичком поретку који су насилно прекинути 1945. г. једини је пут који води у будућност. Вратити се назад да бисмо пошли напријед! Ваља нам поново освојити и потврдити приватну својину, парламентаризам, грађанске слободе, демократију и вјеру. Без идеје социјалне сигурности читав пројекат може доћи у питање.

Објављена четвортотомна збирка докумената "Скривана страна историје" Шерба Растодера⁵⁴ изазвала је пажњу научне и шире јавности. Он проширује изворе о Божићној побуни и одметничком покрету, који су одговор на Подгоричку скупштину, али не доводи у питање ни једну оцјену о овим догађајима које су утврђене у зрелим историографским радовима Димитрија Вујовића, Драгољуба Живојиновића, Гавра Перезића и других истраживача. Ова збирка ће бити од користи за даља продубљена истраживања, али коришћењем извора само једне стране о процесима и догађајима – неће се добити објективна слика о периоду Црне Горе 1919–1925. г. и каснијем. Извори се морају критички осмислити, упоредити са другим, утврдити снага њихове вјеродостојности итд. Аутор збирке неосновано тврди да не постоји доказ о умијешаности краља Николе у Божићну побуну,⁵⁵ о чему је било спорења у историографским радовима. У саму збирку унесени су извори који управо потврђују умијешаност краља Николе и избјегличке владе у божићне догађаје 1919. г.⁵⁶ Драгољуб Живојиновић на основу страних архивских извора категорично тврди да су слате одане присталице краља Николе из иностранства у Црну Гору у циљу припремања побуне. "Како предлог о њиховом упућивању у Црну Гору потиче од краља Николе, очито је да улога нејске владе у припремању духова за побуду није била занемарљива."⁵⁷ Овај суд укида многе недоумице и клишеа о Божићној побуни.

У збирци Шерба Растодера нема извора о 5000 спаљених црногорских домова и 5000 побијених Црногораца у тзв. "србијанској окупацији" Црне Горе 1918–1925. г.; зато се аутору збирке не смије приписати ова кованица и измишљотина. Противници Југославије су давно у политичким кабинетима страних центара моћи смислили разорне, политичке идеје и тезе о "великосрпској експанзији" и "терору" у циљу слабљења и разбијања све три Југославије. Чегма нема у стварности, по правилу – нема ни у изворима. О овим, њима сличним и другим деструктивним стереотипима и конструкцијама снагом доказа пишу Никола Шкерковић, Богдан Кризман, Милорад Екмечић, Ђорђе Станковић, Бранко Петрановић, Димитрије Вујовић и други. Њихова је заслуга што се одбацује и разобличава теза о наводној великосрпској хегемонији и слично, али је и поред тога присутна и даље у оптицају ова теза која не доприноси учвршћивању државне заједнице Србије и Црне Горе. У основи мржње према Србији није градитељски чин. Мржња је у историји увијек водила у сукобе и разарања. У оцјени–дирек-

⁵⁴ Шербо Растодер, *Скривана страна историје*, I–IV, Бар, 1997.

⁵⁵ Исто, стр. 19.

⁵⁶ Исто, бројеви докумената: 56, 83, 129, 703, 704, 832.

⁵⁷ Драгољуб Живојиновић, нав. дјело, стр. 287–288.

тиви на Петом конгресу КПЈ Јосип Броз Тито је "поништио" вриједности и значај Подгоричке скупштине и уједињења јужнословенских народа 1. XII 1918. г. Тито грми и прекраја. "До такозваног уједињења Срба, Хрвата и Словенаца дошло је 1918. године помоћу обилне асистенције побједничких српских и француских трупа које су дошле у Хрватску, Босну и Херцеговину и у Црну Гору... То је, према томе, било уједињење буржоазије, без обзира на националност, с циљем да се спријечи ширење револуционарног покрета". (V конгрес Комунистичке партије Југославије, Београд, 1948, стр. 24–25.)

Исте године, 1948, на Оснивачком конгресу КП Црне Горе, Блажо Јовановић слиједи мисао и директиву Јосипа Броза. "Послије слома аустроугарске монархије створена је версајска Југославија, ненародна држава". (Оснивачки конгрес КП Црне Горе 1948. г. Титоград, 1983, стр. 55.). Ова два конгресна реферата постали су ноторна факта једног новог погледа на историју уједињења 1918. г. Све је ово резултирало тзв. забрањеном историјом, односно искривљеним и идеологизираним тумачењем и писањем историје. Ауторитет једног партијског вође постао је обавезујући поглед у историјској науци. Дубина и ширина садашњих спорења о уједињењу 1918. г. у највећем дијелу је посљедица наметнутог погледа и оцјене. Не постоје разлози да се тако више гледа на овај епохалан догађај, али су снаге за стварање независне Црне Горе и даље на овом смјеру, нарочито када негирају легитимитет и легалитет Подгоричке скупштине. До независне Црне Горе може се доћи у редовним политичким, економским и демократским приликама – плебисцитарном вољом народа. На основу историјског искуства, садашњих и будућих прилика на Балкану – сјутрашњица самосталне Црне Горе је веома неизвјесна, ближа експерименту него реалитету. Нашли бисмо се пред тешким питањима: Како разријешити унутрашње захтјеве за аутономизацијом и парцелизацијом Црне Горе и спољна присвајања и освајања. Закључимо, да су комунисти увели у науку и политику "црногорско питање", све у циљу разбијања Југославије и комадања српског народа. У Одлуци Подгоричке скупштине највише им је сметала тачка 1: "Српски народ у Црној Гори је једне крви, језика и тежње, једне вјере и обичаја с народом који живи у Србији и другим српским крајевима". Подгоричка скупштина је брва са девет катанаца коју откључава само истина, неопходна за грађански мир и братску слогу. Свједочим истину која се може провјерити, препознати и оцијенити.

Друштвене науке, поготову природне и техничке, допринијеле су да се на за Западу, послје Другог свјетског рата, разријеше неке социјалне, историјске и економске кризе и да грађанско друштво уђе у заједницу благостања и сигурности. Овакав стваралачки и подстицајни чин науке требао би и Балкану да буде узор.

Читаве научне библиотеке могу бити сувишне и безначајне у односу на моћ медија, чија злоупотреба може да искриви и научне истине и историјску свијест. Наука уважава сарадњу са медијима, али је противу заробљавања научног ума и ограничавања слободе научног стваралаштва.

Идеја и реалитет Подгоричке скупштине нијесу историјски истрошени. У питању је жив историјски организам Црне Горе и Србије, који послје 80 година налази свој трајни интерес у заједништву ове двије старе европске државе. Подгоричка скупштина је поново на искушењима и провјери, али ће она одољети свим центрифугалним силама и спољним ударима, јер је у питању заједница двије етнички истородне или најсродније заједнице, које имају исти језик, вјеру, заједничку прошлост и косовски завјет, непрекинуту територију, исту културу, традицију и обичаје, економске и војностратегијске интересе и потребе. Оне виде своју будућност у трајном заједништву. Подгоричка скупштина као стваралачки чин није продуковала последице које су данас препознатљиве по појавним облицима друштвене кризе.

Одговорност је научника–историчара да свједочи истину и мир. Научник је аутономан у својој дјелатности; мјера свих његових активности је истина. Слобода научног стваралаштва је гарантована у чл. 15. став 3. међународног Пакта о економским, социјалним и културним правима из 1966. Овим се прописује, поред осталог, право научника да има приступ информацијама и да објављује своје радове. Аутор овог прилога је свјестан да његова оданост научној истини не доводи у питање његову грађанску оданост црногорској држави.

Од 1499. г. прошлост Црне Горе је у знаку жртве за Слободу, Државу и Вјеру, а од 1918. г. је у знаку братских подјела, сукоба и несрећа. Послје вијека узлета и падова – Црна Гора има право на грађанско и народно помирење. Идеја Подгоричке скупштине томе није сметња.

Подгоричка скупштина је чин који је отворио перспективу постојања трајне државне заједнице Црне Горе и Србије – у нормативној и функционалној равноправности.

Vladimir Jovičević

THE ASSEMBLY OF PODGORICA – 80 YEARS LATER

Summary

Montenegro and Serbia united in 26.11. 1918, and they created of the Serbians, Croats and Slovenies in 1.12.1918. It was important event in history of southslav peoples. This event was prepared by the political cultural, and economic occasions and aims for liberations peoples of the southern Balkan. The assembly of Podgorica was prepared by the events before 1918 and she produced Christmas revolt and deserter's movement. The istorical decesions established state in 1918 which was important for peoples. In this state, people saw the incessant civilization.

Today, scientis have differently opinions about Podgorica's assembly; election, decesions, form of unity dete. The assambly of Podgorica brought legal and legitimacy decision, first the decision of unity. This fact is invigorated by serious exploreson important sources and result historiography in last century. The assembly of Podgorica is serious roblem of history but sure it is less problem than one sided explores. Some of scientis didn't explore this problem in total than some of his parts and aims.

By 1918. the political movements provered permanently conflicts an dividi- ons to the tragedy. There were not the owers to restore the pease in Montenegro.

It wasn't contest that Serbia didn't occupy Montenegro, also she didn't call 5000 Montenegro citizens etc. It wasn't know in the science of history of social movement. The critical opinions are important in the historiography, but the political revision of history didn't offer convincing opinions. The historical truth about Podgorica's assembly is established by many different and contrary sources and the proofs.

Experience from past instructs Montenegro must leave the division and move to peaceful development.

